

turinys

Tarybiniai vaikai

Valdiški vaikai	10
Vaikai su raktu ant kaklo	16
Ideologinio apdorojimo cechą	20
Gumytė, ragatké ir „Labanakt, vaikučiai“	32
	49

Jaunystė sovietmečiu

Neapykanta SSRS	64
Neformalų pasipriešinimas	69
Hipiai prieš KGB	85
	96

Išgyventi ir prasigyventi SSRS

Deficito epocha	112
Buities gniaužtuose be telefono, muilo ir nudistai pirtyje	116
Gerovės iliuzija, odė mėšai ir dešroms	130
Gerai gyventi – uždrausta	135
Nematomi žmonės	140
Gerovės iliuzija	144
	147

Sovietinė nomenklatūra

Nomenklatūros periodo parkas	164
Spec. leidimai ir draudimai	168
Gyvenimas su SPEC žyme	171
Komunistų olimpas	173
Išbandymas valdžia	179
	184

Aukščiausia valdžia

Aukščiausia valdžia iki gyvos galvos	200
Gyvenimas gražus, gyventi buvo verta	204
Sovietmečio laidotuvių ypatumai. Lavono atsiseikinimas su statula	214
Petras Didysis ar pilkasis Kremliaus tarnas?	219
Akis už postą	223
Petras Didysis ir Sofija Antroji	228
	231

Kaip kaimas miestą išmaitino

Kolchozai	238
	242

Kiekvienai karvei – po
kepalą, kiaulei – po namą 246

Kolūkietiškos
„gerovės“ iliuzija 255

Kaip kaimiečiai
miestiečiams padėjo
sovietmetį išverti 259

Geruoju per prievartą –
į laukus 264

Smegenys ir kanopos 271

**Sovietinės medicinos
vargai ir klystkeliai 274**

Mirti – neleidžiama 279

„Gydytojų lėktuvo“
katastrofa 283

Virusai ir bakterijos 287

Kardiochirurgijos triumfas 290

Leidimas iš Maskvos 298

Dantukų fėjos 304

**Laisvė
(ne)keliauti 310**

Geležinė uždanga 314

Pabėgti iš Sovietų
Sjungos 318

Be kelialapio – niekur 322

Pionieriškos vasaros 325

Palangoje su palapine 330

Pakeleiviai iš KGB 336

Į Sibirą – savo noru 339

„Po Japonijos dangum“ 343

**Sovietų valdžios
nuodėmės 348**

Nematomi kalėjimai,
arba Politiniai bepročiai 352

Nematomi žmonės 367

Nereikalingi vaikai 371

Kalėjimo vaikai 377

Sovietmečio
girtavimo ypatumai.
Baltoji karštinė 382

Pramogos 396

Mikrofonas duoninėje 400

Eršketas juodųjų
ikrų padaže 410

200 rublių už vakarą 414

Pramogų Olimpas 426

**Dar šiek tiek
pabaigoje 436**

Autorės žodis

Aš, krikštyta Lenino spaliukė, Pirmąją Komuniją priėmusi pionierė, Sutvirtinimo sakramentą gavusi komjaunuolė, kartą grįžau iš mokyklos ir savo močiutei pasakiau, kad Dievas – tai Leninas, visur ir visame kame...

Mamą išvežė greitoji. Man taip baisu... prikeliu brolių, mūsų batai džiūsta aukštybėse ant krosnies... Lipu ant stalo, pastatau ant jo taburetę, pagriebiu savo batukus ir nudardu žemyn, prasiskelįu kaktą... Lipu vėl, paimu brolio batukus, apaunu, aprenčiu... Du maži vaikai – man šešeri, mano broliui Robertui penkeri, – stovime prie vartelių pūgoje ir laukiame mamos. Gili naktis, nešviečia nei vienas kaimynų langas. Man ant kaktos, kur praskelta, suledėjęs kraujas...

Kai mama budėdavo naktimis – ji dirbo laborante rentgeno kabine-
te sovietiniams ponams skirtoje Vilniaus ketvirtosios valdybos ligoninėje (žmonės ją vadino spec. ligonine), – jos paimti atvažiuodavo greitoji. Tokių naktų, kai mamą išsiveždavo greitosios vairuotojas ir mes, palikti vieni, jos laukdavome prisiploję kaktomis prie ledinių langų, buvo daugybė, bet tas kartas, kai mamos laukėme lauke per pūgą, aš – praskelta kakta, ryškiai įsirašė vaikystės įvykių atminties kortelėje.

Vėliau sovietinių ponų ligoninėje, atėjusi pas mamą į darbą parepetuoti prieš smuiko pamokas, slapčia stebėdavau tuos žmones. Ne visi buvo susireikšminę, daug kultūringų, kuklių pacientų, bet matydavau ir kaip nomenklatūriniai VIP'ai, kalbėdavę pakeltu tonu, irzliai reikalavę dėmesio, varinėdavo mano mamą ir kitas gydytojas. Tada tikrai negalvojau, jog kada nors apie tai parašysiu. Po beveik penkiasdešimties metų...

Bet ši knyga ne apie mane, tai pasakojimas apie mus – ištvėrusius sovietmetį ir nepasilikusius jame. Arba pasilikusius. Mano kartai teko patirti kvantinį šuolį iš atsilikusio sovietinio pasaulio į XXI amžių. Trečioje klasėje, pasiėmusi dvi kapeikas, tamsiomis gatvėmis pusvalandį eidavau iki miesto telefono būdelės paskambinti draugei. Būdama penkiasdešimties su ta pačia drauge kalbuosi per mesendžerio programėlę realiu laiku, gulėdama atokiausios Tailando salos paplūdimyje rodau kažkieno akinius pavogusią beždžionę. Ne mažiau nei nepriklausomybės atgavimas mano kartą paveikė skaitmeninė revoliucija. Kai 1969 metais į kosmosą pakilo „Apollo 11“, jo kompiuteris galėjo apdoroti 4 kilobaitus, o dabar mūsų protas negali suvokti

ir numatyti, kas bus, kai kompiuteris pats mokysis ir programuos. Mes vaikystėje bijodavome vilko, raganos ir čigono, dabar baiminamės dirbtinio intelekto. Sovietmetį išgyvenusioms kartoms tikrai visko teko per daug. Dabar matydama jaunos žmones, kurie iš milijonų kelių renkasi kompiuterio ekraną, galvoju, kad mes esame ypatinga karta. Mes nieko nepraleidome, bent jau tie, kurie norėjo.

Knyga „(Pra)Rasta karta“ gimė iš mano LRT televizijoje kurtos laidos „(Pra)Rasta karta.“ Tai laidų ciklas apie užmaskuotą sovietinį palikimą, tema ypač aktuali šių dienų Rusijos karo prieš Ukrainą kontekste, kai tarsi kartojasi neišmoktos pamokos. Laidos ir knygos tikslas – atkreipti dėmesį į sovietų valdžios paliktus spąstus, atpažinti jos metodus dabartinės Rusijos laikysenoje. Penkiasdešimt metų sovietų okupacijos Lietuvoje paveikė kelių kartų sąmonę. Daugelis žmonių tebesiilgi sovietmečio, tapę okupantų apgalvoto plano dalimi. Ši masė žmonių šiandien veikia pagal Kremliaus strategų nepasitenkinimo kurstymo metodikas.

Lietuvos centriniam valstybės archyve, Ypatingajame archyve, Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos fonduose saugomi dokumentai, filmuota medžiaga, nuotraukos, periodika, sovietmečio literatūra leidžia prisiminti visus sovietų propagandos rakursus, paveikusius žmonių gyvenimą. Nuo viešos komunistinės pompastikos iki kuklių kasdienybės džiaugsmų, sovietinės realybės absurdo, kaip po Maskvos padu, komunistų partijos diktatūroje, mūsų tauta išliko, prie Stalino režimo sugebėjo dešimt metų priešintis okupacijai miškuose ir pogrindyje. Kaip išmokome prisitaikyti, maustyti sovietų valdžią, įvairiausiai būdais išgyventi, kai kurie ir prasigyventi.

Siekdamas suskaldyti lietuvius, Kremlius besibaigiant sovietmečiui tarsi užminavo ideologinėmis minomis Lietuvos žmonių sąmonę. Propagandiniai sektantai, norėdami mus skaldyti ir valdyti, kai jų jau nebus, siekė, kad mes rietumės toliau, savo vėliavų kotais vieni kitiems daužytume per galvas, prieš savo policiją eitume su akmenimis.

To meto jau pamirštos nuotraukos – istorinis atspindys, atskleidžiantis, kokius instrumentus pasitelkę komunistai niekino mūsų vertybes, tikėjimą, atėmė nuosavybę, kaip „plovė smegenis“ ir baimėje vertė eiti į „laimingą rytojų“. Knygoje savo patirtimis ir prisiminimais dalijasi žinomi žmonės – sovietmečio karta, kurią prarastąja vadiname tik simboliškai. Tai – apie mus ir mūsų vaikus, kuriuos taip pat veikia buvusios okupacijos padariniai, net jeigu vaikai to tiesiogiai ir nepatyrė.

Buities gniaužtuose be telefono, muilo ir nudistai pirtyje

Dar gerokai iki sovietų, prie caro valdžios, 1896 metais Vilniuje pradėjo veikti telefono stotis; ji aptarnaudavo 150 abonentų. Po šešiasdešimties metų, prie komunistų, technologinės „pažangos“ rodiklį – telefonus – turėjo tik įstaigos, pagalbos tarnybos ir tie, kas turėjo teisę skambinti į Kremlių, buvo tarybų deputatas, nusipelnęs LTSR veikėjas ir dar tie laimingieji, kurie sulaukdavo eilės įsivesti telefoną. Naujai statomuose gyvenamuosiuose namuose buvo visur įrengtas laidinis radijas, transliuojantis gyventojams žinoti privalomą informaciją; dažnai tai tebūdavo čiauškantis virtuvinis fonas. Bet telefono linijų tokiu paprastu būdu gyventojams neįvedė. Telefonas buvo didžiulė prabanga.

Ten, kur aš augau, visame nedideliame privačių namų kvartale niekas neturėjo telefono. Norint paskambinti, tekdavo eiti kilometrą iki telefono būdelės kone prie Vilniaus geležinkelio stoties. Už dvi kapeikas galėdavai kalbėti, kiek tik nori, tačiau prie tos būdelės nekantriai trypčiodavo ir kiti norintieji. Ir jeigu koks nuo degtinės ir meilės apsvaigęs *diadia* ilgėliau burkuodavo su savo dama, būdavo, kad kol lauki, net sutemdavo. Eidavau namo taip ir nesužinojusi, kurią valandą prasidės perkelta šokių repeticija. Bet dar dažniau tas vienintelis telefonas būdavo sugedęs, ragelis kabodavo nutrauktas. Atsiradus mobiliesiems, juos dar ilgai vadinome *rageliais*, sakydavom: „paduok man ragelį“. Dar ir dabar, išmaniojo ryšio laikais, sakom: „pasuk man“, nes kadaise renkant numerį reikėdavo sukti pirštu skridinėlių su skaičiais ant telefono aparato.

Ištarti ALIO buvo viena didžiausių mano vaikystės svajonių, tiktai kam būčiau skambinusi? Deja, mano draugės telefonų irgi neturėjo, taip pat ir giminės, ir tėvų draugai. Mūsų užrašų knygelėse buvo vos keletas lapų ir keletas telefonų numerių.

Susitikti mieste, konkrečioje vietoje, galėdavome tik susitarę prieš mėnesį. O jau sovietmečio svečiavimosi ypatumai... Eidavome į svečius nepranešę

ir patys sulaukdavome netikėtų svečių. Mano mama turėjo tokią draugę Janiną, kurią mudu su broliu vadinome *nepapadaika*. Suprask, kada tik ateina į svečius, vis nepataiko, nes mamos nėra namie. Svečiai paprastai ateidavo šeštadieniais, mus, mažius, nuo ryto spausdavo tvarkyti namus: gal svečių ateis... Be to, su šeštadieniu buvo susiję daug sovietmečio vargų. Dar vienas sunkus darbas, kažkodėl vadinamas moterišku, buvo skalbimas.

Inga Liutkevičienė,

žurnalistė, rašytoja

„Šeštadienis būdavo skirtas buičiai. Visos mano kaimynės ir mama turėdavo tokius katilus, į kuriuos pritarkuodavo rudo ūkiško muilo, skirto skalbiniams skalbti. Sumesdavo baltus rūbus ir labai ilgai virindavo. Prisimenu, kaip mažoje šešių kvadratinių metrų standartinėje virtuvėlėje virindavo kelias valandas... tas garas, kvapas... Sovietinė butis iš tikrųjų buvo nelengva, tą ypač jautė sovietinės moterys. Kai valdžia pasakė, kad senus namelius nugriausim ir jūs gausite butą, kuriame bėgs šiltas vanduo, galėsite maudytis vonioje, ir čia pat bus virtuvė, tai buvo didžiulė laimė ir didžiulis džiaugsmas.“

O man atmintyje įstrigo dar vienas ryškus gerovės simbolis – grietinės bidonas. Prie sovietų tvarkos į parduotuvę reikėdavo eiti su savo tara. Pardavėja baltu chalatu, pamenu, kabindavo grietinę tokiu dideliu kaušu iš bidono ir įdrėbdavo į atsineštą stiklainį, dar pabalindama savo chalata.

Senovės Romos ir pažengusio socializmo paslaugų pakete buvo viešosios pirtys, tokios veikė visuose didžiuosiuose miestuose. Vilniuje, nudizmo pradininkų džiaugsmui, vienu metu buvo net 20 pirtčių. Būdavo vyrų dienos ir moterų dienos, arba nuogaliai eidavo į skirtingas pirties puses. Kadangi mes namie neturėjome karšto vandens, mama mane kartais nusivesdavo į tą atgrasią tamsią vietą, pilną garų ir nuogų liulančių riebių moterų. Tos pirtys buvo tikras bobų džiaugsmas, čia jų laimės vargonai gausdavo visais

registrais, ypač pensininkų, tik už 20 kapeikų galėjusių maudytis kad ir visą dieną. Viešosios pirtys didmiesčiuose išnyko labai greitai, Vilniaus senamiestyje paskutinė valdiška pirtis buvo *tyčia netyčia* susprogdinta, pastatas iki šiol stovi išsprogdintu stogu.

Nors civilizacija ir pažanga nenumaldomai atėjo ir į sovietmečio kaimą, reali pagalba moterims paslaugų sferoje atsirado pradėjus statyti buitinių paslaugų kombinatus rajonuose ir kaimuose. Atsikračiusios sunkių buitinių darbų kolūkietės džiaugėsi ir liaupsino valdžią, kai į kaimą atvažiuodavo žurnalistai propagandistai. Tiesa, turtingų kolūkių, turinčių savo buitinius kombinatus, buvo reta, daug kas priklausė nuo kolūkio pirmininko lanktumo prieš rajono vyr. komunistus.

– Ar visos lankotės priėmimo punkte? – moterų kolūkiečių klausia išsipusčiusi Lietuvos televizijos žurnalistė.

– Lankomės visos, ir labai patenkintos punkto darbuotojais, ypač kirpėja ir priėmėja Gendrikiene. Skalbinius čia atnešam, parsinešam labai švairius, net spintą puošia, taip gražiai atrodo.

Ten, kur nebuvo tinkamų patalpų, į kaimo užkampius atvažiuodavo autobusai, ant kurių būdavo užrašas „Buitinis aptarnavimas“. Autobusuose būdavo vyrų salonas, moterų salonas, avalynės salonas, fotografas ir „priėmimo punktas“ (tik nežinia, ką priimdavo). Paslaugos autobuse – toks reiškinys gyvavo gana ilgai. Devintajame dešimtmetyje buitinių paslaugų

kombinatai atsirado miesteliuose, kolūkių centruose. Juose buvo teikiamos tuo metu modernios paslaugos.

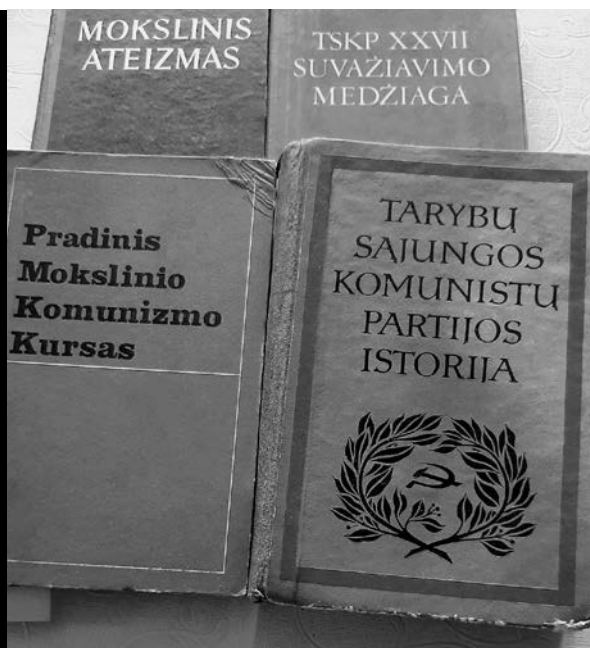
Besibaigiant sovietmečiui jau buvo kuo pasigirti ir ką parodyti. Vienas iš nedaugelio filmų, sukurtas (gal labiau – prikurtas) 1987-aisiais ir pasakojantis apie paslaugų kombinatą, taip ir vadinasi „Aptarnaujam kaimo gyventojus“. Iš pateiktos apžvalgos nesuprasi, kokie reikalai provincijoje, nes pasakojama aptakiai.

„Lietuvoje septynios dešimtosios (7/10) dirbtuvių, ateljė, paslaugų punktų sutelkta rajonuose. Kaimo žmogui dabar kaip mieste, patogiu.“

Priklausomai nuo rajono komunistų lankstumo ir draugysčių su centre valdžia, miesteliuose kai kur išdygdavo įspūdingi paslaugų centrai. Pavyzdžiui, Šalčininkėliuose didžiulius buitines namus pastatė pats kolūkis, o Ēriškių kolūkis pasistatė modernų centrą, kuriame vienoje vietoje – ir parduotuvė, ir valgykla, ir medicinos punktas, ir patalpos buitiniams.

Buitinių paslaugų autobusas. Stop kadras iš laidos „(Pro)Rasta karta“.

Vienas stipriausių kolūkių „Draugas“ prie Šeduvos turėjo baseiną ir kino teatrą. O mano senelių kaime prie Dubingių miestelio nebuvo nieko, net turgelio, tik baisi parduotuvė, kurioje, šalia naujų kastuvų ir kibirų, stovėjo ir tas grietinės bidonas, iš kurio semdavo milžinišku samčiu.

Dubingiuose buvo tik biblioteka, ir aš visas geresnes knygas perskaičiau per mokyklinės vasaros atostogas. Beje, geresnių knygų net ir didmiesčių bibliotekose reikėdavo tykoti, knygos iš serijos „Drąsiųjų keliai“ buvo išgraibstomos nespėjusios grįžti į lentynas. Knygynuose irgi nebuvo, ko nusipirkti, nei vienos knygos, kuri būtų įdomi, tačiau lentynos nebūdavo tokios tuščios kaip parduotuvėse. Knygynuose didžioji dalis knygų – sovietinis ideologinis šlamštas.

Lenino raštai, komunistų partijos suvažiavimų makulatūra, karo veteranų žygdarbiai, proletariato kova, Leonido Brežnevo „Plėšiniai“, Petro Cvirkos, Antano Venclovos, Eduardo Mieželaičio ir kitų raudonųjų sistemos liaupsintojų kūryba, daugybė knygų vaikams apie Leniną, revoliuciją, komunistų kovą. Prekyboje pasirodžius geroms knygoms, eilė prie jų nusidriekdavo kaip prie geriausių deficitų.

DIDYSIS R E V O- LIUCIJOS GENIJUS

Siais metais, balandžio 22 d. sukanka lygiai 75 metai nuo Vladimiro Iljičio Lenino gimimo dienos.

Leninas — bolševikų partijos organizatorius ir vadas, revoliucijos genijus, tarybinės valstybės steigėjas, socialistinės statybos įkvėpėjas ir organizatorius.

Savo įstabioje knygoje „Ką daryti?“ Leninas išdėstė savo pažiūras į tai, kaip turi būti sudaryta darbininkų klasės kovos partija.

Jis rašė, kad turi būti sukurta naujo tipo partija, kuri skirtusi nuo kitų šalių social - demokratių partijų.

Tai turi būti partija proletariato ginkluoto sukilimo prieš carizmą ir kapitalizmą, socialinės revoliucijos partija, proletariato diktatūros partija.

Tai turi būti partija, kuri vadovauja valstiečių kovai prieš dvarininkus ir sudaro darbininkų klasės ir valstiečių tvirtą sąjungą.

Stripsnis apie Lening. žurnalas „Jaunimo gretos“,
1946 m., Nr. 4.

Gerovės iliuzija, odė mėsai ir dešroms

Žmogų gydytų nuo šizofreniškų haliucinacijų, jeigu jis tuščioje vietoje matytų kokius nors objektus, džiaugtųsi jais, lieptų kitiems džiaugtis, užrašytų tai ant plakato ir lieptų visiems garsiai skaityti. Ir tikėti. Komunistų režimo cinizmas su paūmėjimo priepuoliais tęsėsi ištisus penkiasdešimt metų; netikėti „gerove“ buvo negalima, garsiai pradėjusiuosius ją abejoti puldavo tarakonai iš Gedimino prospekto Nr. 40 rūmų.

Mano močiutė, per savo gyvenimą mačiusi visko, progai pasitaikius visada pabrėždavo: „Atėjo ruskiai ir išvadavo mus nuo lašinių bei marškinių.“ Man visada atrodė įtartina: kodėl ištekliais aptekusi Sovietų Sąjunga, kurios liaudis viršija penkmečių planus, pirmūnai griūdami pirmąja socialistinėse lenktyne, kodėl toji Sąjunga neapsirūpina maistu ir pramonės prekėmis? Negana, kad neleido žmonėms užsidirbti pinigų, dar ir persekiojo tuos, kurie

norėjo gyventi geriau ir padoriais būdais bandydavo prisidurti. Kiek teko peržvelgti 1979 metų televizijos žinių archyvą, kiekviena laida prasidėdavo nuo pranešimo, ką šiandien šventė, minėjo ar darė komunistų partija, arba kaip šauniai penkmečio planus vykdo viena ar kita gamykla. Buvome atbukę ir nesuvokėme tokių tekstų, bet jie skambėdavo nuolat kaip sovietinės sektos mantros. Štai originali ištrauka iš gamyklos direktoriaus interviu:

„Dabar mes gaminame skalbimo mašinas ir lyginimo presus. Planus vykdome sėkmingai, daugelis darbininkų jau įvykdė savo penkmetinius planus. Mūsų veikla įvertinta prizinėmis vietomis, šiuo metu turime sąjunginę pereinamąją vėliavą.“

Planus popieriuje vykdė ir angliakasiai, ir melžėjos. Kam buvo naudinga tokia klestėjimo imitacija, kuria netikėjo net patys komunistai?

Doc. dr. Algirdas Jakubčionis,

Vilniaus universiteto dėstytojas, istorikas

„Pirmiausia tai tušti žodžiai. Sovietų Sąjungos istorijoje nei vienas penkmetinis planas įvykdytas nebuvo. Nei vienas. Kitas dalykas... Jei tai vadiname socialistine planine ekonomika, tai tokia yra negalima iš principo, nes žmogiškojo faktoriaus nesuplanuosi. Kaip pastatyti namą, laiku suremontuoti daiktą, kaip pagaminti kokybišką produktą, kai, pavyzdžiui, 1984 metais Sovietų Sąjungoje buvo iš gatvių surinkta 9,3 milijono girtuoklių? Tai kokia darbo kokybė, kokia jų pagamintos prekės kokybė? 1982 metais buvo priimta vadinamoji žemės ūkio programa, kurioje numatyta per aštuonerius metus iki 1990-ųjų visus Sovietų Sąjungos gyventojus visiškai aprūpinti duonos, pyrago, miltų ir kruopų gaminiais. 1978 metais Sovietų Sąjunga įsivežė iš kitų šalių apie 45 milijonus tonų grūdų, apie 300 000 tonų mėsos. Tai baisūs skaičiai. Nepaisant to, kad buvo vykdoma vadinamoji planinė ekonomika, viskas atsiliko, ir pagrindinė to priežastis – kad neįmanoma įtikinti žmogaus gerai dirbti, jeigu jisai gauna menką

atlyginimą. Tuo metu net buvo toks anekdotas: „Mes vaidiname, kad dirbame, jie vaidina, kad mums moka atlyginimus.“

Žodinė klišė retorika ir realus gyvenimas sovietijoje niekaip nesisiejo. Buvo sakoma, neva viskas – darbo žmonių gerovei, bet nebuvo nei visko, nei gerovės. Kur dingdavo žmonių uždirbti milžiniški pinigai?

Doc. dr. Algirdas Jakubčionis,

Vilniaus universiteto dėstytojas, istorikas

„Valstybė skyrė milijardus karinio ginklavimosi varžyboms, ir ne tik varžyboms, pinigai ėjo visų pasaulio šalių komunistų partijoms išlaikyti, tekėjo vadinamosioms draugiškoms liaudies demokratinėms šalims kur nors Afrikoje. Tai buvo didžiulės lėšos, jos pranykdavo ir jų nelikdavo. Principas buvo gan paprastas – liaudžiai įsakoma: dėjuokitės. O toji liaudis tegul verčiasi, kaip nori.“

Štai kaip 1977 metais kino dokumentikoje skambėjo panegirikos trelės, kuriomis reikėjo užpildyti gerovės vakuumą ir sustiprinti pažangos iliuziją buityje:

„Dabar automatika. Anglinę laidynę pakeitė programinio valdymo mašinos. Šiandien Vilniaus buitinkai per vieną minutę išskalbia ir išlygina 80 kilogramų, o per metus – apie 10 milijonų kilogramų skalbinių, išvalo daugiau kaip milijoną kostiumų, suknelių.“

1977-aisiais nei milijonas, nei pusė milijono lietuvių nevilkiėjo kostiumų. Planinės ekonomikos bankrotą, nepaisant visų melo statistikų, lėmė nekokybiškos prekės ir nevykdomi planai. Labai vaizdžiai apie tai kalba Ignalinos atominės elektrinės atidarymas.

Doc. dr. Algirdas Jakubčionis,

Vilniaus universiteto dėstytojas, istorikas

„Ignalinos AE turėjo būti atidaryta 1983 metų gruodžio 31 dieną. Televizijos žinios apie jos atidarymą parengė reportažą, tą dieną parodė per „Panoramą“. Po to elektrinę uždarė ir dar pusę metų atliko baigiamuosius darbus. Tai iš kur tuos pusę metų gauti planinės ekonomikos jau apskaičiuotą elektros energiją, kai planuose ji jau įskaičiuota ir turi egzistuoti, nors realiai negaminama? Tokia visuotinė netvarka egzistavo visur. Dar vienas iš tokių reiškinių, kuris lietuvių kalbos žodyną papildė nauju sinonimu: „parsinešiau iš fabriko, parsinešiau iš kolūkio“. Ką reiškia „parsinešti“? Tai iš esmės žodžio „pavogiau“ sinonimas. Bet tas „parsinešimas“ buvo didžiulis... nešė visi, kas tik galėjo, ir kiek tik galėjo.“

Homo sovieticus mentalitetas – vagis, krečiamas baimės būti pričiup-tas ir purtomas drebligės ką nors parsinešti; vagies-kombinatoriaus fanta-zijoms nebuvo ribų.

Inga Liutkevičienė,

žurnalistė, rašytoja

„Aš pati pažinojau tokių žmonių, dirbusių mėsos kombinate, žinojome, kad jie apsiriša, apsivynioja pieniškomis dešrelėmis po rūbais ir jas išsineša. Taip pat išsinešdavo ir šviežios mėsos, o kad patikrinimo punkte „nepastebėtų“, tikrintojams palikdavo dalį. Viename mėsos fabrike negyva paskersta kiaulė buvo aprengta kaip žmogus, pasodinta į viršininko volgą, į tuo metu

prabangiausių automobilį, jai uždėta kepurė ir per patikrinimo punktą išvežta iš teritorijos kaip keleivis. Patikrinimo punktai buvo prie visų gamyklų vartų, bet praktiškai neveikė.“

Dirbti mėsos kombinata reišė, kad dešromis bus aprūpinta ir giminė, ir draugai. Mes irgi turėjome tokį gerąjį dėdę Joną, mano mamos geriausios kurso draugės Irenos vyrą. Juodu gyveno Tauragėje, Irena buvo medikė, o Jonas dirbo viename didžiausių Tauragės mėsos kombinatų. Nežinau, kuo jis dirbo, tačiau jų apsilankymai pas mus namuose Vilniuje kvepėdavo rūkytomis dešromis. Įsirižė atmintyje visam laikui du malonūs besišypsantys žmonės su pilnomis *terbomis* dešrų, dešrelių, kumpelių.

Prie sovietų valdžios geriausiai gyveno tie, kurie priklausė prie nomenklatūros, tie, kas turėjo galimybę imti kyšius, nes tai buvo kyšių aukso amžius, ir dar turintieji geras rankas: automobilių remonto meistrai, juvelyrai ir, be abejo, prekių bazių direktoriai ir vedėjai. Būtent prekių bazė, toji šilta vietelė ir gausybės ragas, įkvėpė režisierių Leonidą Gaidajų 1965 metais sukurti filmą „Operacija „Y“ ir kiti Šuriko nuotyčiai“, tapusį sovietinio kino hitu. Šaipantis iš sistemos ydų reikėjo labai laviruoti, tačiau humoras kažkaip pravinguriuodavo pro cenzūros žirkles; nepaneigsi – rusai visais laikais mokėjo iš savęs pasijuokti. Be to, tai buvo vieša paslaptis: bazių direktoriai tratindavo gėrybes reikalingiems žmonėms; paprasta liaudis žinojo, kad prekių bazėse yra visko, bet parduotuvių tai nepasiekia. Veiksmažodis kombinuoti buvo aktyvuotas prie sovietų valdžios.

Audronė Urbonaitė,

žurnalistė, rašytoja

„Kadangi tėvas buvo didelis viršininkas, jam reikėdavo vykti į Maskvą gauti paskyrų visai Lietuvai, konkrečiai dar ir Kauno trestui, nes tėvas buvo tresto susivienijimo valdytojo pavaduotojas. Ką jis darydavo? Iš to ir aš turėjau naudą, *baisiai gražiai* vilkėdavau tais laikais, nes jis važiuodavo į fabriką „Kauno